

процедур, а значить, і відображення у формі кримінально-процесуальної діяльності стосуються головним чином досудових стадій процесу. Звичайно, що таке положення є закономірним, бо змагальний метод став застосовуватися у вітчизняному кримінально-процесуальному праві тільки з 2001 року. Тому ще відсутній досвід як практики його застосування у праві, так і практики застосування відповідних норм права. Тут не зайвим буде також ще раз зазначити про те, що теорія кримінального процесу також не має відповідних розробок, спрямованих на з'ясування сутності змагального методу, а значить і наукових рекомендацій щодо вдосконалення законодавства і практики його застосування.

В цій статті здійснене дослідження доволі вузького питання в плані з'ясування сутності нового для вітчизняного кримінально-процесуального права методу правового регулювання. Однак результати дослідження мають певне наукове значення. Вже хоча б тому, що у вітчизняній літературі вони одержані вперше.

Змагальний метод потребує подальших теоретичних досліджень. Як на нашу думку, наукова розвідка має здійснюватися за такими напрямками: 1) визначення доцільності існуючих і розробка нових форм змагальної діяльності сторін, особливо на досудовому провадженні; 2) дослідження питання щодо оптимального складу суб'єктів кримінально-процесуальних процедур, врегульованих із застосуванням змагального методу.

Капліна О. В.,

доцент кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Тлумачення норм права є необхідним і важливим елементом правореалізаційного процесу. Без з'ясування справжнього смислу і значення норми права неможливе її одноманітне і правильне застосування. Не випадково проблеми теорії тлумачення завжди були в центрі уваги юридичної науки. Вагомий внесок у розробку проблематики тлумачення внесли сучасні учені-правознавці С.С. Алексєєв, О.Б. Венгеров, С.І. Вільнянський, М.В. Вітрук, М.М. Вопленко, Х.А. Гаджієв, Н.Л. Гранат, П.С. Елькінд, В.В. Лазарев, П.О. Недбайло, А.С. Піголкин, П.М. Рабінович, Ю.М. Тодика, Т.Я. Хабрієва, Н.І. Хабібুলіна, М.В. Цвік, О.Ф. Черданцев, В.М. Шаповал, М.Д. Шаргородський, А.С. Шляпочников, Б.С. Ебзеєв, і багато інших. До питань тлумачення норм права зверталися і дореволюційні учені Є.В. Васьковський, М.М. Коркунов, П.І. Люблінський, С.А. Муромцев, М.С. Таганцев, Д.Г. Тальберг, М.С. Трубецький, І.Я. Фойніцький, Г.Ф. Шершеневич.

Водночас необхідно зазначити, що тривалий час вивчення цього феномена здійснювалося з урахуванням особливостей функціонування державного механізму, який хоча

формально і будувався на основі проголошення принципу поділу влади, але по суті таким не був. Верховенство вищого представницького органу державної влади і визнання виключно рад чи їх аналогів у країнах так званого соціалістичного табору як повноцінних органів державної влади, як слушно підкреслив В. М. Шаповал, супроводжувались формулою «органи державної влади і управління», за якою судам не знаходилося місця серед таких органів. Фактичне неприйняття незалежності судової влади зумовило той факт, що визнане обов'язковим (тобто офіційним) тлумачення, здійснене у сфері державного управління, передбачало відповідні юридичні наслідки для судів у прийнятті ними рішень. Несамостійність судів у реалізації класичних судових функцій, по суті, констатувалась обов'язковістю автентичного тлумачення законів вищими органами державної влади¹. Істотні зміни, що відбулися в політичному, суспільному житті, спрямовані на формування громадянського суспільства і правової держави, основоположними принципами якого є пріоритетність прав і свобод людини (ст. 3 Конституції України), поділ влади (ст. 6 Конституції України), верховенство права (ст. 8 Конституції України), внесли свої корективи в усвідомлення необхідності переосмислення застарілих підходів до механізму правореалізаційного процесу, важливим елементом якого є тлумачення норм права.

Активізація інтересу до проблем тлумачення норм права обумовлена також стрімким розвитком законодавчого масиву, трансформацією суб'єктного складу правоінтерпретаційної діяльності, чому завжди іманентні істотні зміни в загальнотеоретичних уявленнях.

Крім того, тривалий час у теорії права об'єктом дослідження учених переважно були такі проблеми, як визначення поняття тлумачення, його цілі і значення, види і прийоми. Ось чому сучасна юридична наука ще далека від того, щоб зробити остаточний висновок про наявність стрункої завершеної теорії юридичного тлумачення, що вже склалася, оскільки поза сферою широкого наукового осмислення ще залишилося багато невирішених проблем. Зокрема, ще й зараз не є загальноприйнятим саме поняття тлумачення правових норм, у численних теоретичних дослідженнях відсутній узгоджений науковий підхід до визначення його місця, ролі і функціональних можливостей у правовій системі суспільства, немає єдності в поглядах на його принципи, правову природу і основні риси. Не вирішені спірні питання, пов'язані з правовою природою актів судового тлумачення, проблема нормативності яких на цей момент є, мабуть, найгострішою, особливо з позиції теоретичної оцінки конституційної юрисдикції. Саме інтерпретаційна діяльність конституційних судів країн СНД, які зараз перебувають у стадії свого становлення, стала чинником, що стимулює процес активізації науково-дослідної думки у сфері теоретичних основ тлумачення конституції і законів.²

Увага учених також була зосереджена переважно на дослідженні проблем тлумачення в рамках загальної теорії права. Галузеві юридичні науки не приділяли належної уваги особливостям інтерпретації норм права, що формують галузь. Нечисленні роботи були присвячені тлумаченню норм права цивільного і кримінального. У літературі кримінально-процесуальній окремі питання спеціально аналізувалися лише в 1967 р. в монографії П. С. Елькінд³.

Все сказане обумовлює актуальність комплексного підходу до вивчення проблем тлумачення норм права взагалі і кримінально-процесуального зокрема з погляду сучасних підходів і потреб правозастосовної практики.

¹ Див.: Шаповал В. Офіційне тлумачення як функція Конституційного Суду України (проблеми теорії) // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. - № 3. – С. 52-53.

² Див.: Тодыка Ю. Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики. – Х: Факт, 2000; Тодыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. – Х.: Факт, 2001.

³ Див.: Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. – М.: Юрид. лит. – 1967.

Метою статті є визначення поняття тлумачення норм права, його загальнотеоретичних засад, юридичної природи, змісту, а також з'ясування особливості тлумачення норм кримінально-процесуального права.

Як справедливо зазначав Н.М. Коркунов, “тлумачення ... не є винятковою приналежністю юридичних наук; навпаки, воно зустрічається у всіх науках, що мають справу з письмовими джерелами”⁴. Саме тому термін “тлумачення” дуже багатозначний. У найширшому значенні “тлумачення – пояснення або інтерпретація чого-небудь раніше невідомого шляхом уможливленого аналізу суті явища. Тлумачення, що виступає спершу як індивідуальне уявлення, може в процесі подальшого пізнання і понятійно-термінологічного мовного оформлення стати загальнопоширеною нормою”⁵. Тлумачення також роз’яснює зміст, значення яких-небудь явищ, дає чому-небудь якимсь пояснення, трактує, визначає зміст, роз’яснює, з’ясовує суть чого-небудь, висвітлює певним чином, розуміючи так чи інакше що-небудь⁶.

У гуманітарних науках за допомогою терміну “тлумачення” позначається спосіб пізнання різних суспільних явищ, духовної діяльності людини, культурного життя, витворів мистецтва, що об’єктивуються в знаковій або чуттєво-наочній формі⁷. Або розуміння різного роду мовних текстів, лексичних одиниць⁸, письмових джерел.

Наведені точки зору дозволяють виділити основні риси тлумачення. По-перше, під тлумаченням у суспільних науках розуміється пізнавальний процес, спрямований на надання значення явищам, що існують у природі і суспільстві. По-друге, воно також є з’ясуванням значення знакових систем, способом семантизації лексики, що об’єктивують роботу мислення, допомагають спілкуванню, обміну думками і взаємному розумінню людей в суспільстві, тобто основа будь-якого процесу комунікації. По-третє, тлумачення є це сукупність значень, що надаються елементам деякої теорії (виразам, формулам, окремим символам). По-четверте, для тлумачення, як категорії гуманітарної науки в цілому, характерне те, що воно з індивідуального уявлення може в процесі поступального пізнання стати загальнопоширеною нормою. По-п’яте, дана категорія має інтерсуб’єктний характер і нерозривно пов’язана з розумінням (з’ясуванням), поясненням, роз’ясненням. І нарешті, по-шосте, тлумачення може розумітися як метод гуманітарної науки і в цьому значенні має індивідуальний підхід до пізнання суті явищ і речей.

Розглянуті основні риси рівною мірою повинні враховуватися при зверненні до тлумачення норм права, з тією особливістю, що воно є способом пізнання тільки мовних, письмових джерел і концентрує свою увагу на юридичній мові, яка є “соціально-історично обумовленою системою способів і правил словесного виразу понять і категорій, вироблених і вживаних з метою юридичного регулювання поведінки суб’єктів суспільних відносин”⁹. Таким чином, у сфері тлумачення норм права першорядне значення має саме форма, в цьому, на думку С. С. Алексєєва, полягає і незвичність, і основний секрет сили права. Для юриста конче важливо розрізняти, з одного боку, конкретний фактичний матеріал, а з іншого –

⁴ Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. – СПб.: Юрид. центр Пресс. - 2003. – С. 416.

⁵ Философский энциклопедический словарь / Под ред. Е. Ф. Губского, Г. В. Кораблевой, В. А. Лутченко. – М.: ИНФР-М, 1997. – С. 457.

⁶ Великий тлумачний словник сучасної української мови // Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінськ: ВТФ Перун, 2004. – С. 1251; Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – М., 1982. – Т. 4. – С. 411; Ожегов С. И. Словарь русского языка. – М., 1990. – С. 799.

⁷ Философский энциклопедический словарь / Ред. кол. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – С. 220.

⁸ Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Словарь методических терминов. – СПб.: Златоуст, 1999. – С. 367.

⁹ Губаева Т. В. Словестность в юриспруденции: Дисс. ... д-ра юрид. наук. – Казань, 1996. – С. 93.

штучно створені правові категорії, конструкції і взагалі все те, що представляє “право зовні”, а головне – організовує зміст права, втілює його в юридичних структурах¹⁰, утворює ту саму “матерію права”, яка у стародавніх римлян називалася тілом, плоттю, речовиною права (*corpus juris*).

Тлумачення норм права є стадійною діяльністю. Кожна стадія процесу тлумачення має свої риси, свої специфічні характеристики, цілі, зміст, форму і методи здійснення. Домінантною в юридичній літературі є точка зору про наявність двох етапів (стадій) у процесі тлумачення – з’ясування і роз’яснення¹¹.

З’ясування є першим елементом тлумачення і забезпечує розуміння правової норми в процесі правотворчості, застосування норм права, систематизації нормативних актів. З’ясування – це внутрішній розумовий процес, що не виходить за межі свідомості інтерпретатора, воно характеризує гносеологічну природу тлумачення, його інтелектуальну сторону, спрямованість на пізнання і пояснення значення правових явищ¹². У процесі з’ясування, здійснюючи логічні операції, використовуючи різні способи тлумачення, суб’єкт пізнання розкриває зміст норми права “для себе”. Результат же цієї діяльності знаходить своє втілення в якій-небудь зовнішній формі. Причому з’ясування і роз’яснення є дві діалектично взаємозв’язані сторони процесу тлумачення, оскільки “з’ясувати значення правової норми неможливо поза діяльністю з її пояснення, тобто розкриття її змісту, так само як неможливо уявити роз’яснення правової норми без попереднього процесу пізнання”¹³.

На нашу думку, вирішення питання про етапи тлумачення і їх взаємозв’язок залежить від того, який вид тлумачення здійснюється, від суб’єктного складу, а також цілей правоінтерпретаційної діяльності. Як справедливо пише М.В. Цвік, “у своєму неофіційному варіанті тлумачення взагалі виключає в більшості роз’яснення його результатів (винятком є тлумачення, що міститься в навчальному процесі, наукових працях та коментарях)”¹⁴. При неофіційному тлумаченні, особливо такому його різновиді, як буденне, часто відбувається з’ясування норми права “для себе”, з метою простого ознайомлення, усунення неясностей, можливих помилок у використуванні наданих прав тощо. Тут не ставиться комунікативна мета, відсутній інформаційний зв’язок між суб’єктами. Водночас доктринальне і професійне тлумачення не виключає, а, навпаки, передбачає необхідність роз’яснення змісту норми права учасникам конкретних правовідносин, оскільки здійснюється кваліфікованими юристами. При цьому “тут є переважною розгорнута аргументація, демонстрація розумового процесу, в ході якої інтерпретатор дійшов певних висновків”¹⁵.

При офіційному тлумаченні роз’яснення виступає у вигляді викладу суті державної волі, вираженої в нормативних актах, яке стало можливим в результаті з’ясування. Тут інтерпретатор певною формою зовні виражає своє розуміння змісту норми права. Правороз’яснювальна діяльність, яка завжди закінчується винесенням акта тлумачення, і є відмінною рисою офіційного тлумачення норм права, оскільки інтерпретатор повинен зовні

¹⁰ Див.: Алексеев С. С. Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М. 2001. – С. 13 - 14.

¹¹ Див.: Лазарев В. В. Применение советского права. – Казань, 1972. – С. 65-66; Алексеев С. С. Общая теория права: В 2 т. – М.: Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – С. 290; Спасов Б. Закон и его толкование. – М., - 1986. – С. 169; Волпенко Н. Н. Официальное толкование норм права. – М.: Юрид. лит. - 1976. - С. 8-9.

¹² Див.: Черданцев А. Ф. Гносеологическая природа толкования права // Сов. гос-во и право. – 1972. - №11. – С. 105.

¹³ Мирошников Е. Г. Официальное толкование права и его значение в деятельности органов внутренних дел. – Дисс...канд. юрид. наук. – М., 2000. – С.26.

¹⁴ Цвік М. В. Про офіційне тлумачення законів України // Вісник Академії правових наук України. - 1997. - № 11. – С. 52.

¹⁵ Черданцев А. Ф. Толкование права и договора. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – С. 58-59.

“відтворити ті уявлення і поняття, які пов’язував з даною нормою її творець”¹⁶.

Тому, на нашу думку, з’ясування змісту норми права при тлумаченні і роз’ясненні, хоча і тісно взаємозв’язані, але самостійні процеси. Роз’яснення є важливим, але не обов’язковим елементом процесу тлумачення.

Проведене дослідження дозволяє зробити такий висновок. Тлумачення норм права – це інтелектуально-вольова діяльність, спрямована на з’ясування смислу (суті, змісту) норми права, а також у необхідних випадках роз’яснення засвоєного, що об’єктивізується в акті тлумачення.

Тлумачення норм кримінально-процесуального права є необхідною передумовою і умовою їх правильного розуміння і застосування, що зрештою сприяє зміцненню законності, дотриманню прав і свобод особи, залученої до орбіти кримінального судочинства.

Процес тлумачення норм різних галузей права, спираючись на загальні закономірності, розроблені теорією держави і права, водночас має свої особливості.

1. П. С. Елькінд як першу і найважливішу особливість тлумачення норм кримінально-процесуального права зазначає те, що процес їх застосування перебуває в “органічному взаємозв’язку” із застосуванням норм права кримінального. На її думку, “з’ясування значення кримінально-процесуальних норм складає необхідну умову правильного застосування не лише цих правових норм, але і відповідних норм кримінального права, так само як і з’ясування значення останніх – необхідна умова правильного застосування норм і кримінального, і кримінально-процесуального права”¹⁷.

Із цього приводу нам би хотілося зазначити таке. Дійсно, кримінально-правове відношення, викликане до життя фактом вчинення злочину, може бути реалізоване тільки через діяльність органів, що ведуть кримінальний процес. Водночас не кожна норма кримінально-процесуального права перебуває в “органічному взаємозв’язку” з нормами права матеріального. Кримінально-процесуальні норми – початкова, визначальна ланка в механізмі кримінально-процесуального регулювання. У них безпосередньо виявляється воля держави щодо необхідного порядку порушення, розслідування і вирішення кримінальних справ, визначається процесуальний статус суб’єктів кримінально-процесуальної діяльності, порядок провадження процесуальних і слідчих дій тощо. Необхідно підкреслити, що кримінально-процесуальне право є не лише формою застосування норм права кримінального. Багато норм кримінально-процесуального права мають власний зміст, соціальну цінність, застосовуються тільки в рамках кримінально-процесуальних правовідносин і не пов’язані з іншими галузями права. Крім того, норми кримінально-процесуального права за певних умов можуть бути також спрямовані на реалізацію цивільно-правових відносин, прикладом чого є інститут цивільного позову.

Тому, на нашу думку, позицію П. С. Елькінд необхідно дещо уточнити, вказавши, що особливістю тлумачення норм кримінально-процесуального права є те, що багато норм кримінально-процесуального права застосовуються в “органічному взаємозв’язку” з нормами права кримінального.

2. Особливістю тлумачення норм кримінально-процесуального права є характер самих правовідносин, у рамках яких відбувається процес правореалізації. Враховуючи публічно-правове начало, властиве кримінальному судочинству, специфічною особливістю

¹⁶ Васьковський Е. В. Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. – М.: АО «Центр ЮриИнфоР», 2003. – С. 83.

¹⁷ Элькин П. С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. – М.: Юрид. лит. – 1967. – С. 54.

кримінально-процесуальних правовідносин є участь у них представника державної влади, наділеного владними повноваженнями. На відміну від способів реалізації норм права особами, залученими до орбіти кримінального судочинства, процесу правозастосування органами, наділеними від імені держави владними повноваженнями, властиві особливі ознаки¹⁸, однією з яких є те, що його завершальним етапом є винесення індивідуального правового рішення (акта застосування права).

3. До відмітних особливостей можна також віднести неприпустимість створення в процесі тлумачення норм кримінально-процесуального права нових норм. Завдання інтерпретатора полягає в тому, щоб не перейти межі своїх повноважень і не перетворитися на творця правових норм.

4. В останнє десятиліття реформа правової і політичної системи, що проводиться в нашій країні, прямо пов'язана із утвердженням нового «нормативно-правового стандарту прав людини і громадянина»¹⁹, який як універсальний ціннісний орієнтир вже давно є надбанням сучасних цивілізованих держав. У зв'язку з цим, на нашу думку, особливість тлумачення норм кримінально-процесуального права обумовлена також і тим, що діяльність органів, які ведуть процес, має своїм пріоритетним завданням забезпечення захисту прав і свобод особи, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань. Екстраполяція положень Конституції України, чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України, на кримінальний процес означає, що права і свободи людини і громадянина повинні визначати його призначення і систему.

5. Тлумачення норм кримінально-процесуального права також повинне здійснюватися з урахуванням основних засад кримінального судочинства. Тим часом, як справедливо зазначив А.Ф. Черданцев, тлумачення норм права у зв'язку з його принципами звичайно не зачіпалося у відповідній правовій літературі, можна відзначити лише роботи П.О. Недбайла, В. Захарієва і Е. Врублевського²⁰.

Принципи кримінально-процесуального права – це основоположні, керівні засади, що мають нормативно-правовий характер, визначають призначення кримінального судочинства, його завдання, побудову всіх його стадій, інститутів, окремих процедур (форм). Тому значення вказаних основних засад полягає у тому, що з їх допомогою може бути розкритий зміст норм кримінально-процесуального права при їх тлумаченні. В процесі тлумачення конкретної норми повинен бути встановлений її зв'язок з основоположною нормою (нормами), що закріплює принцип, і той факт, що інтерпретація цієї норми не суперечить основним засадам кримінального судочинства. Важливу роль принципи кримінально-процесуального права покликані відігравати у разі неясності або суперечності окремих норм, а також при виявленні прогалин у правовому регулюванні.

6. У кримінальному процесі регулятором поведінки його суб'єктів, засобом організації взаємостосунків між ними є не лише правові норми, але і норми моралі. Ще А. Ф. Коні справедливо зазначав, що “високі цілі правосудного захисту суспільства і водночас захисту особи від несправедливого обвинувачення повинні досягатися тільки етичними способами і прийомами”²¹. Можна виділити декілька способів дії етичних норм на процес правореалізації в кримінальному судочинстві. По-перше, оскільки для моралі і права

¹⁸ Див.: Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. - 2-е изд., доп. – СПб.: Юрид. Центр Пресс, 2003. – С. 773.

¹⁹ Закомлисов А. Ф. Юридическая философия. – СПб: Юрид. центр пресс, 2003. – С. 16.

²⁰ Черданцев А. Ф. Толкование права и договора. – М.: Юнити, 2003. – С. 178.

²¹ Коні А.Ф. Собрание сочинений: В 8 т. - М.: Юрид. лит., 1967. - Т. 4: Нравственные начала в уголовном процессе. - С. 66.

характерна єдність, що виражається в їх взаємодії і взаємопроникненні, багато норм кримінально-процесуального права ґрунтуються на моралі, містять моральну норму як частину диспозиції або ж повністю є моральним правилом. Зокрема, етичним змістом прийняті норми, що закріплюють основні засади кримінального процесу, положення ст. 2 КПК, що формулює завдання кримінального судочинства. Безпосередньо у кримінально-процесуальному кодексі міститься цілий ряд норм, спрямованих на захист таємниці особистого життя, честі, гідності осіб, залучених в тій або іншій якості до орбіти кримінального судочинства (ч. 4 ст. 184, ч. 3 ст. 193, ч. 2 ст. 194 і т.п.) тощо. Моральні положення можуть міститися як в нормах національного законодавства, так і міжнародно-правових документах, згода на обов'язковість яких дана Верховною Радою України і які відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства.

По-друге, етичні норми можуть міститися в документах так званого ненормативного характеру і справляти вплив на правосвідомість суб'єкта, що веде кримінальний процес, на формування його професійних якостей, культури мислення. Прикладом може бути Кодекс професійної етики судді, прийнятий на V з'їзді суддів України, положення якого, як вказано в преамбулі, "спрямовані на вирішення етичних питань, пов'язаних зі статусом судді"²².

І нарешті, по-третє, етичні норми можуть бути прямо не закріплені в кримінально-процесуальному законодавстві, проте впливати на кримінально-процесуальні відносини, на дії осіб, які ведуть процес і покликані створювати умови, організуючі основи для розслідування кримінальної справи на засадах справедливості, гуманізму, поваги прав і свобод особи, законності. У кримінальному судочинстві існує безліч відносин, що виходять за межі правового регулювання, які, проте, розвиваються в рамках провадження по кримінальній справі. Мораль тут виконує роль додаткової гарантії чіткого і неухильного виконання правових норм. У цьому і виявляється її гарантуюча роль, або, інакше, функція моральної гарантії, яка доповнює гарантії правові.

Викладене дозволяє зробити певний висновок. Тлумачення норм права є необхідним і важливим елементом правореалізаційного процесу, тому проблеми, що виникають при його здійсненні, перебувають постійно у сфері уваги загальної теорії права. Проте водночас ми вважаємо методологічно виправданим, об'єктивно необхідним, враховуючи традиційні, загальні закономірності інтерпретаційної практики, що вже склалися, виділення особливостей тлумачення норм, властивих кожній конкретній галузі права, з урахуванням її цілей, завдань, принципів, предмета і методу правового регулювання. Такий підхід незалежно від цілей тлумачення (пізнавальних, практично-прикладних, усунення колізій, роз'яснення тощо) сприятиме більш повному і точному з'ясуванню змісту норми права, забезпечить охорону прав і законних інтересів громадян, залучених до орбіти кримінального судочинства, всебічному зміцненню законності.

Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого (протокол № 2 від 19 жовтня 2004 року)

²² Вісник Верховного Суду України. – 2002. - №5 (вересень-жовтень). – С. 24.